

¹⁶ ЦДДАУЛ. – Ф.581. – Оп.1. – Спр.21. – Арк.1.

¹⁷ ЦДАВОВУ. – Ф.3518. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.115.

¹⁸ Трембіцький В. Вказ. праця.

¹⁹ Там само.

²⁰ Шевченко І. Біля витоків // Політика і час. – 1995. – №9. – С.79.

The process of formation, activity, programme of Ukrainian consular service during the period of national liberation contest of 1917s – 1920s is examined in the article. The process of creation of normative-lawful basis for introduction of the system of consular representatives is analyzed. The author emphasizes on the dependence of the representatives' activity on the international legal status of Ukraine. The conclusion is made that consular institutions played a huge role in the establishment of international relations of Ukraine.

С.М.Свистович*

ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ В ПЕРІОД НЕПУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПИТАННЯ

У статті на основі архівних матеріалів розглядається механізм державно-правового регулювання діяльності громадських об'єднань національних меншин в Українській СРР у 20-х рр. ХХ ст.

Вивчення вітчизняної історії ХХ ст. передбачає аналіз проблем взаємодії влади й суспільства. На різних етапах новітньої історії ця взаємодія мала характер конфронтації, прямого насильства, демагогічного загравання, співробітництва й т.д.

У сучасній історичній науці закономірне прагнення відійти від політико-економічного аспекту вивчення історії, що превалював протягом усіх радянських десятиліть як данина спрощеному матеріалізму. У зв'язку із цим зростає інтерес до питань соціальної історії, історії національних меншин та їх громадських організацій. Пріоритетом кінця ХХ ст. стають проблеми історії громадянського суспільства та його інституцій.

Перші праці, що висвітлювали проблеми радянізації національних меншин України в 20–30-х рр. ХХ ст. почали з'являтися наприкінці 1980-х рр. Це були статті, виступи та розвідки учасників перших конференцій про життя національних меншин України. Автори прагнули окреслити проблеми та зробити перші кроки в зборі фактичного матеріалу. Дослідження першої половини 1990-х рр. українських істориків позбавлені стереотипів минулого в питаннях життя різних національних груп України, зокрема німців, поляків, євреїв. Змістовні дослідження почали публікуватися переважно із середини 1990-х рр. Слід відзначити праці Б.В.Чирка, М.А.Журби, О.В.Обидьонової¹. У них досить детально висвітлені такі теми, як розвиток громадської ініціативи різних національних груп, демографія та регіональні особливості проживання, культурно-просвітницька робота, діяльність закордонних благодійних організацій та їх роль в економічному відродженні національних меншин України. Але в жодній праці не висвітлюється політико-правовий статус громадських організацій національних меншин, особливості взаємодії компартійних органів та добровільних товариств. Дана стаття присвячена одному із малодосліджених питань історії суспільства Української СРР 1920-х рр. – взаємодії партійних ор-

* Свистович Степан Михайлович – канд. іст. наук, докторант Національного педагогічного університету і.м. М.П.Драгоманова.

ганів влади й громадських організацій національних меншин. Основним завданням статті є аналіз особливостей державно-правового регулювання діяльності громадських організацій національних меншин, що здійснювався компартійними органами в зазначений історичний період.

Перехід від війни до миру став для радянської країни етапом вибору стратегічного курсу й прийняття найважливіших політичних рішень. Політика комуністичної партії розвивається в напрямку побудови нової політичної системи, що базувалася на засадах диктатури пролетаріату. Побудова даної системи передбачала зміцнення завойованої в період революції політичної влади, реалізацію на практиці своїх концептуальних ідейно-теоретичних уявлень щодо розбудови диктатури партії.

На початку побудови нової держави правляча партія, не маючи в руках сильної влади, проводила політику, спрямовану на розширення співробітництва із непролетарськими верствами суспільства й одночасно втілювала в життя курс на розвиток класової боротьби, на зміцнення політико-ідеологічної монополії більшовизму. Реалізуючи прагнення монополії на владу, партія охоче застосовувала антидемократичні методи та прийоми. Зокрема, класова боротьба продовжувала залишатися домінантою політики, що повною мірою належало соціально-культурній сфері, що розглядалася винятково як арена класової боротьби. Для реалізації задекларованих ідей компартійний режим мав спиратися на систему одержавлених громадських організацій, союзів та різного роду об'єднань пролетарського спрямування. На початку 1920-х рр. на території України компартійний режим вибудовував систему громадських об'єднань, які мали стати продовженням державного механізму й мали підпорядковуватись законам побудови більшовицького апарату влади та управління. У новоствореній системі громадських об'єднань законодавчими актами виділялись в окрему групу добровільні товариства та союзи, які не мали на меті отримання прибутку. З серпня 1922 р. ВЦВК і РНК РСФРР прийняли постанову "Про порядок затвердження й реєстрації організацій і спілок, що не переслідують мети отримання прибутку, і про порядок нагляду за ними"². У постанові визначались коло громадських організацій, що належали до категорії добровільних, та режим їх діяльності на території всіх радянських республік. Так, у постанові громадські організації умовно розподілялись за змістом (родом) діяльності, за інтересами, за правовим статусом (легальні й нелегальні), масовістю (складом членства), масштабами й сферою суспільного впливу та іншими типологічними характеристиками. Їх можна поділити на три основні групи: а) організації, що підконтрольні партії (профспілки, комсомол, піонерія); б) українські організації та об'єднання національних меншин ("Просвіти", УКРІОС, РСДСРМ, Бапсомол, релігійні католицькі гуртки, Євкомсомол, скаутські організації); в) добровільні товариства за інтересами, поява яких була зумовлена внутрішніми та зовнішніми потребами функціонування радянської політичної системи певного періоду (товариство "Геть неписьменність!", "Товариство культурного єднання із селом", "Спілка безвірників", "Друзі дітей", товариство друзів повітряного флоту "Авіахім", товариство друзів радіо, товариство друзів радянської кінематографії, товариство "Сільбуд"). В окремий блок можна виділити розгалужену мережу кооперації та т. зв. класові організації, спеціально створені на селі – товариства взаємодопомоги та комітети незаможних селян. На початку 1920-х рр. продовжували існувати антибільшовицькі національні об'єднання: Спілка голландських вихідців, Менонітський союз, єврейські та польські організації.

Для управління системою громадських організацій в Українській СРР було створено особливий державно-правовий режим регламентації діяльності різного роду громадських об'єднань. Здійснення нагляду й контролю за будь-якими організаційними формами вияву громадської самодіяльності національних мен-

шин в Україні покладалося на різні органи державно-владної вертикалі, зокрема на відділ національних меншин НКВС України, Центральну міжвідомчу комісію в справах союзів та громад, що входила до складу адміністративно-організаційного управління НКВС (МЕКОСО), ДПУ, Наркомюст, Всеукраїнську надзвичайну комісію боротьби з контрреволюцією, Центральну комісію національних меншин при ВУЦВК та Головнокооперком при РНК УСРР, які протягом 1920-х рр. регламентували діяльність громадських організацій національних меншин, що відкривали власну діяльність у регіональному масштабі. На підставі постанови ВУЦВК від 1 листопада 1922 р. та інструкції НКВС УСРР, НКВС та відділи управлінь місцевих виконавчих органів пролетарської влади отримали право нагляду за діяльністю осередків товариств на місцях. В інструкції зазначалось, що обов'язок нагляду за діяльністю добровільних товариств і спілок здійснював НКВС шляхом передачі відділам управління виконавчих комітетів прав здійснювати усі необхідні розслідування щодо діяльності громадських організацій та залучати окремих співробітників НКВС до комісій із обстеження діяльності того або іншого об'єднання³.

Серед державно-адміністративних органів виділявся створений у жовтні 1922 р. при НКВС України відділ національних меншин. Його універсальні функції, поряд із розвитком класової свідомості й залучення до господарських і політичних форм радянського будівництва різнонаціонального селянства, передбачали "боротьбу з антирадянськими й контрреволюційними проявами в середовищі нацменшин". Одним із специфічних напрямів діяльності відділу був адміністративний контроль за етноконфесійними громадами, національними кооперативними товариствами та громадсько-політичними об'єднаннями нацменшин⁴.

У цей період НКВС та його місцеві адміністративні органи системно узгоджували свою політику з відповідних питань із РНК УСРР та її місцевими представництвами. Разом із НК землеробства України НКВС здійснював заходи з організаційного керування кооперативами національних меншин, надавав загальні й конкретні (щодо певних господарських організацій національних меншин) виписки, що давали або анулювали дозволи для початку РНК УСРР процедури реєстрації товариств і спілок національних меншин, сферою діяльності яких було сільське господарство. Так, 23 грудня 1922 р. відділ національних меншин НКВС УСРР із приводу реєстрації статутів господарських об'єднань німців-колоністів направив за запитом РНК України юридичні висновки, що мали інструктивно-регламентуючий характер. У них встановлювалось, що громадські об'єднання в німецьких громадах повинні бути зорганізовані виключно за виробничими й територіальними принципами й інтегровані в мережу існуючих районних кооперативних спілок. У виняткових випадках, щодо застосування іноземних кредитів, спеціальних культур, агрономічних технологій та техніки, можливо також утворювати спілки німецьких кооперативних організацій у тому ж районі, де діє відповідна регіональна кооперативна спілка, не структурована за національною ознакою, за умови подальшого включення кооперативних організацій нацменшин до звичайних спілок сільськогосподарської кооперації. За правилами, що були репрезентовані НКВС, кожна німецька громада в Україні, що бажала об'єднатись у сільськогосподарське або іншого типу товариство, мала право утворення окремих сільськогосподарських кооперативних спілок, що діяли в Українській СРР⁵.

Факт застосування інструктивного матеріалу, надісланого НКВС на адресу міжвідомчого колегіального органу державного управління для регламентації роботи профільних громадських організацій, які за своїм статусом не підпорядковувались НКВС, свідчив про способи НКВС одноосібно на відомчому рівні регулювати питання громадсько-господарської організаційної активності меншин.

29 квітня 1924 р. для більш ефективного проведення законодавчої та організаційно-практичної роботи серед національних груп створюється Центральна комісія національних меншин (ЦКНМ) при ВУЦВК. Вона перебрала на себе в значно розширеному вигляді функції відділу нацменшин Наркомату внутрішніх справ, що так чи інакше стосувались діяльності національних громадських об'єднань. Новоутворений орган мав сприяти мирному будівництву та братерському співробітництву всіх національностей, їх матеріальному та культурному розвитку. Його компетенція включала законодавчу ініціативу щодо життя національних меншин, а також "право опротестовувати перед ВУЦВК та раднаркомом постанови центральних та місцевих органів, що суперечили інтересам нацменшин". При губернських і територіальних виконкомах рад організовуються місцеві комісії й бюро ЦКНМ, головним завданням яких було погодження роботи адміністративних господарських, культурно-освітніх установ, різних громадських організацій із забезпечення інтересів національних меншин. 29 лютого 1928 р. ВУЦВК затвердив нове положення про ЦКНМ та її місцеві органи. Функції комісії значно розширилися й конкретизувалися. Їй надавалося право сприяти діяльності кооперативних та інших громадських об'єднань у національних округах і районах⁶.

Адміністративно-організаційний нагляд за будь-якими громадськими об'єднаннями національних меншин покладався на міжвідомчу комісію з розгляду справ товариств і спілок при НКВС України. Згідно з постановою ВУЦВК від 1 листопада 1922 р. "Про порядок реєстрації товариств і спілок, що не мають на меті отримання прибутків, і про порядок нагляду за ними" міжвідомча комісія отримала повноваження здійснювати реєстрацію добровільних товариств та контроль за їх діяльністю. Постанова регламентувала порядок реєстрації будь-якого добровільного товариства й давала дозвіл для створення його філій у межах Української СРР. У постанові зазначалось, що всі громадські об'єднання, які створюються на терені УСРР незалежно від роду діяльності, мають змогу відкривати свої осередки не раніше затвердження їх статутів органами державної реєстрації. Для розгляду справ із затвердження статутів 1922 р. і створювалась Центральна комісія при НКВС та губернські комісії – при відділах управлінь губернських виконавчих комітетів рад. Центральна комісія діяла в складі представників НКВС (голова комісії) та Південного бюро ВЦРПС. Аналогічні за складом були й губернські комісії⁷. МЕКОСО здійснював свій вплив на громадські організації національних меншин під час проходження процедури реєстрації, здійснення адміністративного нагляду, припинення функціонування об'єднань у порядку зовнішньої ліквідації. Ефективність адміністративно-правової регламентації окрім іншого забезпечувалась фактором структурної розгалуженості відділень МЕКОСО й суто відомчих підрозділів НКВС, його органів на місцевому та регіональному рівнях. Інтегрованість МЕКОСО в структуру НКВС спровокувала використання адміністративного апарату органів внутрішніх справ у центрі й на місцях із метою вдосконалення нагляду за роботою громадських організацій національних меншин. Це створило державно-правові передумови для розгортання реєстрації кооперативних організацій за змістом діяльності як добровільних об'єднань національних меншин, нагляд за якими повністю концентрувався в руках НКВС УСРР.

Зокрема, МЕКОСО зареєструвало статут Товариства із землеоблаштування трудящих євреїв у СРСР, попередньо затверджений РНК СРСР (оскільки загальносоюзного НКВС не існувало до початку 1930-х рр., то в реєстраційній практиці затвердження об'єднань, що не мали на меті отримання прибутку, було надано РНК СРСР) 22 грудня 1924 р.⁸ Статут визначав за мету діяльності товариства сприяння переходу трудящих євреїв у СРСР до сільськогосподарської праці (без отримання прибутків для членів товариства) 24 травня 1928 р.

статут ТЗЕТ було змінено постановою РНК СРСР, новий статут знову ж таки реєструвався в МЕКОСО УСРР⁹. Затвердження РНК СРСР статуту ТЗЕТ відбулось у правовому полі, що почало формуватися в загальносоюзному масштабі із виходом 9 травня 1924 р. постанови ЦВК і РНК СРСР “Про порядок затвердження статутів і реєстрації товариств і спілок, що не мають на меті отримання прибутку й поширюють свою діяльність на територію всього Союзу РСР, і про нагляд за ними”¹⁰. За постановою проекти статутів громадських об’єднань подавалися засновниками на затвердження РНК СРСР разом із реєстраційною заявою та необхідними документами. У постанові відзначалося, що для відкриття осередків зареєстрованих у загальносоюзному масштабі товариств на терені союзних республік, статuti цих товариств підлягають додатковій реєстрації в органах союзних республік, які видають реєстрацією товариств та спілок, що не мають на меті отримання прибутку. В УСРР ці функції покладалися на згадане вище МЕКОСО при НКВС УСРР. Нагляд та контроль за діяльністю подвійно зареєстрованих товариств і спілок покладался узаконенням на НКВС союзних республік. РНК союзних республік у разі виявлення порушень законодавства в діяльності добровільних товариств зобов’язувалися припинити їх діяльність у республіканському масштабі, повідомляючи про це РНК Союзу РСР. У відповідності з цією постановою 3 квітня 1925 р. Центральна комісія при НКВС УСРР зареєструвала проект статуту Всеукраїнського товариства із землеоблаштування трудящих євреїв ТЗЕТ України на підставі статуту всесоюзного ТЗЕТ, затвердженого 22 грудня 1924 р. РНК СРСР, а НКВС України розіслав обіжник місцевим адміністративним відділам виконавчих комітетів за №51 від 11 квітня 1925 р., в якому пропонував не чинити перешкод створенню мережі осередків товариства в Україні, губернських, окружних та районних представництв¹¹.

Отже, законодавчими актами в УСРР встановлювався новий державно-правовий режим регулювання діяльності громадських об’єднань УСРР, як “організації, що не має на меті отримання прибутку”. У 1923–1932 рр. до цієї групи було віднесено й добровільні товариства та творчі спілки.

Централізоване створення громадського об’єднання за механізмом – центр, республіка, республіканські органи, місцеві представництва й у формі добровільного товариства дозволило НКВС посилити адміністративний контроль над громадською активністю, що виявлялася національними меншинами в Україні, оскільки за статутною нормою членами будь-якої громадської організації національних меншин могли бути особи будь-якої національності. Створення централізованих добровільних товариств використовувалось компартійним режимом як важіль протидії поширення самодіяльності національних меншин України. Уміло використовуючи громадські настрої різних національних груп, керівні партійні органи свідомо маніпулювали інтересами меншин, використовуючи громадські об’єднання для реалізації програм соціалістичних перетворень. Крім того, влада постійно використовувала контролюючі органи та існуюче законодавство для боротьби з автохтонними антирадянськими громадськими організаціями національних меншин.

Протягом 1922–1926 рр. МЕКОСО на підставі негативних висновків Наркомзему й РНК УСРР відмовило в реєстрації статутів цілому ряду єврейських громадських організацій, зокрема “Маккабі”, “Техолуц” та ін. Неодноразові спроби засновників єврейських громадських об’єднань подолати міжвідомчий бар’єр реєстрації їх організацій не мали успіху, оскільки влада не потребувала альтернативних провладним громадських організацій.

4 листопада 1925 р. члени ініціативної групи організації “Техолуц” звернулися до НКВС із заявою про реєстрацію об’єднання та доповідною запискою, в якій намагалися вмотивувати необхідність реєстрації запропонованого проекту

статуту¹². У відповіді НКВС зазначалося, що на терені УСРР фактично діяв цілий ряд сільськогосподарських товариств і організацій, що реалізували завдання, подібні до мети й завдання організації “Гехолуц”, тому потреби в реєстрації немає. Ініціативна група звернулася знову до НКВС із проханням “покласти край ненормальному становищу в Україні єврейських громадських організацій” та прирівняти “Гехолуц” УСРР до однойменної організації, що вже функціонувала у РСФРР.

Українські “гехолуціанці” в переважній більшості до кінця 1922 р. були учасниками єдиної організаційної мережі, представництва якої функціонували як у Росії, так і в Україні. Товариство займалося створенням кооперативних навчально-виробничих підприємств, готувало висококваліфікованих спеціалістів для емігрантських сільськогосподарських колоній. Більшовицький режим убачав в осередках товариства загрозу для новостворених кооперативних та сільськогосподарських організацій у середовищі українського селянства. Тому вже з 1922 р. починається наступ на неблагонадійне товариство. Владні органи ліквідувають місцеві осередки “Гехолуцу”, протягом 1923–1924 рр. відбуваються арешти активних учасників товариства. Тому отримана заява із проханням про реєстрацію викликала негативну реакцію серед партійних чиновників. 10 листопада 1925 р. МЕКОСО ухвалило вмотивоване рішення про відмову в реєстрації українського “Гехолуцу”, мотивуючи своє рішення постановою ЦК КП(б)У від 24 жовтня 1925 р., де зазначалось, що утворення “Гехолуц” за межами кооперативної системи є недоцільним, на підставі чого відмовити засновникам у реєстрації статуту. Комісія в тексті ухвали навела правові, організаційно-правові й відомчо-організаційні підстави, на основі яких було прийнято негативне рішення по запропонованому проекту статуту. У відмові йшлося про те, що “Гехолуц” є складовою сіоністської організації, яка прагне під прикриттям легалізованого “Гехолуцу” створити відкриту базу для своєї діяльності¹³. Проект статуту розглядався МЕКОСО ще 30 квітня 1924 р. і також не був зареєстрованим, що призвело до відмови відкриття філій організації в Україні. Рішення 1924 р. було правовою підставою для повторної відмови в реєстрації в листопаді 1925 р., оскільки керівництво “Гехолуц” не пішло на принципові зміни в основних положеннях статуту. В ухвалі засідання МЕКОСО відзначалось, що “Гехолуц” ставить собі завдання, які в сучасних умовах цілком належать до компетенції та завдань державних закладів, установ, підприємств та до сфери діяльності сільськогосподарської й кустарно-промислової кооперації, що поряд із іншими факторами викликало негативне ставлення НКВС та РНК УСРР до утворення даної організації в межах республіки¹⁴. Сукупність викладених мотивів та несприятливі політико-правові умови організаційного розвитку кооперації національних меншин в УСРР зумовили відомче блокування легалізації об'єднання “Гехолуц”.

Аналогічна ситуація із процесом та результатами реєстрації єврейських громадських об'єднань складалася й стосовно Єврейської землеробської робітничої асоціації (ЄЗРА) та Всеукраїнської спілки працюючих євреїв (Укрєвтруд), яким у тому ж році було відмовлено в реєстрації. Правовими підставами для ухвалення рішення МЕКОСО про відмову в реєстрації статутів цих об'єднань перш за все слугували висновки НКВС України, РНК УСРР та ЦКНМ при ВУЦВК, де вмотивовувалась небажаність реєстрації статутів існуванням подібних за родом діяльності громадських організацій та кооперативів. У висновках Наркомзему УСРР від 6 квітня 1925 р. з проекту статуту ЄЗРА повідомлялось, що Наркомзем вважає реєстрацію статуту ЄЗРА небажаною на підставі наступних юридичних колізій тексту проекту статуту. Зокрема, ЄЗРА намагається створити нездорову альтернативу й конкуренцію в сфері сільськогосподарського громадського руху єврейської національної меншини. Для надання допомоги трудящому

еврейству при переході до хліборобства вже існує добровільне товариство Всеукраїнський ТЗЕТ, зареєстрований НКВС УСРР трьома днями раніше. Крім того, ЄЗРА поставила собі завдання орендувати та придбати земельні ділянки, що суперечить принципам влаштування трудового єврейського землеробства, які реалізуються урядом, оскільки землі для євреїв-поселенців у порядку законодавчого забезпечення Земельним кодексом надаються в користування на безкоштовній основі. Даний висновок став однією причиною у відмові в реєстрації товариства НКВС УСРР. Крім того, у провину новоствореному товариству ставилось створення власних підприємств, що нібито перешкоджало розвитку єврейського землеробства¹⁵.

ЦКНМ при ВУЦВК у зверненні до НКВС України на підставі протокольної постанови від 29 березня 1925 р. також указував на існування Всеукраїнського ТЗЕТ, хоча філії товариства в УСРР ще не було створено, і рекомендував НКВС відмовити в реєстрації Єврейській землеробській робітничій асоціації. У протокольній постанові ВУЦВК від 20 березня 1925 р., надісланій до НКВС УСРР з приводу реєстрації ЄЗРА, пропонувалось на основі загальносоюзного законодавства про порядок затвердження статутів і реєстрації добровільних товариств, спочатку статут товариства зареєструвати республіканськими кооперативними органами, а вже потім його розглянути в НКВС УСРР¹⁶.

30 листопада 1929 р. на засіданні МЕКОСО при НКВС України розглядалось питання про реєстрацію проекту статуту Всеукраїнської спілки працюючих євреїв (Укрєвтруд)¹⁷. В ухвалі зазначалось, що з огляду на існування такого становища, за якого переведення трудящих євреїв до загальнокорисної праці є одним із завдань радянської держави, яке виконується за допомогою окремого структурованого Комітету по землеоблаштуванню євреїв (КОМЗЕТ) та громадської організації ТЗЕТ УСРР, створення в Україні товариства Укрєвтруд, що має на меті подібні завдання, що й ТЗЕТ, створити умови для паралельного існування цих об'єднань із перехрещенням їх функцій на об'єктах діяльності, що негативно відіб'ється на роботі державних органів (КОМЗЕТ при ЦВК СРСР та КОМЗЕТ Української СРР). Використовуючи таку політико-правову аргументацію, МЕКОСО на підставі частини постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 7 жовтня 1925 р. "Про порядок реєстрації товариств і спілок, що не мають на меті одержання прибутку, та про порядок догляду за ними" відмовила спілці Укрєвтруд у реєстрації¹⁸.

Отже, у першій половині 1920-х рр. була створена система законодавчого й адміністративно-політичного контролю за громадськими організаціями, у тому числі добровільними об'єднаннями національних меншин. Вона збереглася в основних своїх рисах протягом декількох наступних десятиліть, довівши свою стійкість та дієвість. Із погляду партійно-державного керівництва вона забезпечувала можливість керування суб'єктивно-активними силами соціально-культурної сфери й опосередкованого впливу на ненадійні чи пасивні прошарки населення. Паралельно зі становленням і зміцненням цієї системи, і спираючись на неї, було розпочато перетворення товариств на складові елементи радянської суспільної структури, що слухняно виконували партійні рішення.

¹ Чирко Б.В. Національні меншини в Україні. – К., 1995; Журба М.А. Громадські об'єднання радянського села і національні меншини України (20–30-ті рр. ХХ ст.). – К., 2002; Обидьєнова О.В. Національні меншини Донбасу в 20–30-ті роки ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Донецьк, 2000.

² Власть Советов. – 1922. – №1–2.

³ Российский центр хранения исторических документов новейшей истории. – Ф.17. – Оп.68. – Спр.423. – Арк.19.

⁴ Центральний державний архів громадських організацій України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1519. – Арк.26.

⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.1. – Оп.3. – Спр.1807. – Арк.4.

⁶ Журба М.А. Громадські об'єднання радянського села і національні меншини України (20–30-ті рр. XX ст.). – К., 2002. – С.111, 112.

⁷ ЦДАГО України. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.1816. – Арк.43.

⁸ СЗ ССРСР. 1925. – №73. – Ст.190.

⁹ СЗ ССРСР. 1928. – Отд.2. – №37. – Ст.151.

¹⁰ Вісник ЦВК, РНК, РПО Союзу РСР. – 1924. – №5. – Ст.107.

¹¹ Бюллетень НКВД УССР. – 1925. – №7(22). – Ст.60.

¹² ЦДАВО України. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.1197. – Арк.1–9.

¹³ Російський державний архів соціально-політичної історії. – Ф.445. – Оп.1. – Спр.152. – Арк.47.

¹⁴ ЦДАВО України. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.1197. – Арк.2–3.

¹⁵ Там само. – Арк.79.

¹⁶ Там само. – Арк.78.

¹⁷ ЦДАВО України. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.1193. – Арк.37.

¹⁸ Там само. – Арк.37.

The mechanism of state-legal regulation of national minority group's civil societies' activity in the Ukrainian SSR in the 20s of the XX century is examined in the article on basis of archival documents.

О.О.Сухобокова*

НИКИФОР ГРИГОРІЇВ ПРО УКРАЇНУ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті аналізуються погляди Н.Я.Григорієва, відомого діяча української революції і одного з лідерів української міжвоєнної еміграції, на розвиток міжнародної політичної ситуації напередодні та під час Другої світової війни. Розглядається його концепція ролі і місця України у цій війні, окреслені ним завдання українського демократичного руху. Автор статті вводить до наукового обігу значний масив нових джерел.

Никифор Якович Григорієв (1883–1953) – визначний український політичний і громадський діяч, учений, публіцист, педагог. У суспільно-політичне життя він увійшов у період революції 1905–1907 рр. як учасник і фундатор українських громадських організацій на Поділлі. Згодом Н.Григорієв – один із керівників подільських “Просвіти” і Товариства українських поступовців (ТУП). У часи Української революції 1917–1920 рр. він був членом Центральної Ради, її Малої Ради; двічі – міністром освіти УНР; входив до Центрального комітету Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). Із 1921 р., перебуваючи у Чехословаччині, став заступником голови Українського громадського комітету, одним із засновників та керівників Українського соціологічного інституту в Празі, ряду інших наукових і культурницьких фондаций української еміграції у цій країні. Активно займався політикою, входячи до керівництва Празької групи УПСР, а 1932 р. очоливши Головний політичний комітет УПСР за кордоном. У 1938 р. емігрував до США, де провадив антифашистську діяльність, працював над згуртуванням українських сил. Від 1949 р.

* Сухобокова Ольга Олегівна – аспірантка історичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.